

Т. І. Олешко,

д. т. н., професор, професор кафедри економічної кібернетики, Національний авіаційний університет
ORCID ID: 0000-0002-4858-0337

Н. В. Попик,

к. е. н., доцент кафедри економічної кібернетики, Національний авіаційний університет
ORCID ID: 0000-0002-2003-5409

О. Ю. Арасланова,

студентка, Національний авіаційний університет
ORCID ID: 0000-0001-7712-1511

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.4.39

АНАЛІЗ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19

T. Oleshko,

Doctor of Technical Sciences, Professor, Professor of the Department of Economic Cybernetics, National Aviation University

N. Popyk,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economic Cybernetics, National Aviation University

O. Araslanova,

Student, National Aviation University

ANALYSIS OF UKRAINIAN SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESS DURING THE COVID-19 PANDEMIC

В статті було проаналізовано основні тенденції впливу пандемії Covid-19 на малий та середній бізнес України, визначено наслідки обумовлені всесвітньою кризою. Зазначено основні тенденції та перспективи розвитку підприємств, що зазнали чималих втрат у зв'язку з пандемією. Відображено основні напрями діяльності держави, що були направлені на підтримку малого та середнього бізнесу у скрутний час. В процесі дослідження було проаналізовано загальні процеси на підприємствах, компаніях, установах, що зазнали збитків. Проведено порівняльну загальну характеристику підприємств України в порівнянні до високорозвинених країн з огляду на рівень підтримки від держави. В ході порівняльного аналізу були запропоновані шляхи та методи державної допомоги малому та середньому бізнесу України.

The article analyzes the main trends in the impact of the coronavirus pandemic on small and medium-sized businesses in Ukraine. The main tendencies and prospects of enterprise development are determined. The directions of the state's activity that were aimed at supporting business in difficult times are reflected. In the course of the research, the general processes at the enterprises that suffered losses were analyzed. A comparative description of enterprises in Ukraine and European countries about the level of support from the state.

The study analyzes the general transformation processes taking place in enterprises as a result of the COVID-19 pandemic. The analysis of the basic effective decisions of the state which are applied to the enterprises of small and average is carried out. The authors also identified how the crisis affected the country's economic performance. The study found that the introduction of state support for European enterprises has a significant impact on the overall efficiency of workers.

The study also examines the main trends of economic change that are relevant for domestic companies. It is determined which directions of implementation of decisions in the business branch are already actively developing in our state. Several factors that negatively impact the process of entrepreneurship development in this area have been identified. It is established that the introduction of modern information technologies will allow Ukrainian companies to increase the level of competitiveness and properly meet the growing needs of customers. The main directions of the state's activity, which were aimed at supporting small and medium-sized businesses in difficult times, are reflected. In the course of the research the general processes at the enterprises, the companies, establishments that have suffered losses were analyzed. The comparative general characteristic of the enterprises of Ukraine in comparison with the highly developed countries considering the level of support from the state is carried out. In the course of comparative analysis, ways and methods of state aid to small and medium-sized businesses in Ukraine were proposed.

Ключові слова: пандемія Covid-19, бізнес України, збитки завдані пандемією Covid-19, програма відновлення підприємств, досвід високорозвинених країн.

Key words: Covid-19 pandemic, Ukrainian business, Covid-19 pandemic damage, enterprise recovery program, the experience of highly developed countries.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Наразі, однією з найважливіших тем є тема впливу пандемії на бізнес, результати та збитки, що зазнали підприємства. Необхідно розуміти, які саме сфери бізне-

су зазнали краху, та що необхідно запроваджувати для відновлення економіки України. Важливо аналізувати діяльність в середині країни та порівнювати з країнами-зразками для наслідування. Так як втрати від пан-

демії зазнали всі країни світу — важливо проводити аналіз і порівнювати діяльність держави для відновлення бізнесу — як основи економічної стабільності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Багато науковців працюють над темою аналізу достатнього розвитку малого та середнього бізнесу і наданням державної підтримки.

Серед відомих зарубіжних дослідників, що вивчають розвиток і функціонування малого та середнього бізнесу: С. Бру, П. Друкер, Х. Мілденбуш, М. Мескон, Д. Рехман, П. Гейне, А. Хоскінг, Й. Шумпетер. Дослідники малого бізнесу: З. Варнали, Т. Ковальчук, І. Мазур, Є. Панченко, В. Сизоненко, Н. Соболев, Л. Чуприна, С. Юзовицька та ін. Свої роботи присвятили веденню бізнесу в умовах пандемії COVID-19 такі науковці як: С. Литвиненко, Т. Лободзинська та ін. Складність проблеми, незважаючи на велику кількість наукових статей, вимагає більш детального аналізу впливу пандемії COVID-19 на розвиток та діяльність бізнесу.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз впливу пандемії коронавірусу Covid-19 на підприємства України, в особливості підприємства малого та середнього бізнесу. Огляд фактичної допомоги держави українським підприємствам в порівнянні з економічно розвиненими країнами.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Пандемія коронавірусу 2020 року стала причиною однієї з найглобальніших криз світової економіки за останнє століття, порівняно з найбільш гострим періодом Великої депресії 1929—1933 рр. COVID-19 спровокував структурний і системний колапс традиційної сучасної економічної парадигми. Підприємства в усьому світі адаптуються швидше, ніж будь-яка інша галузь, тому що неможливо подолати пандемію без існуючого бізнес-сектору. Підприємства намагаються знизити витрати виробництва та реструктуризувати існуючі бізнес-процеси до існуючої кризи [1]. Криза торкнулась всіх країн світу — Україна, на жаль, не виняток.

Характер кризи в Україні в зв'язку з пандемією COVID-19 спустошив український бізнес. Супроводжувани економічною нестабільністю економічної кон'юнктури це різкий занепад і занепадом окремих підприємств та видів економічної діяльності внаслідок зниження купівельної спроможності, зниження доходів господарюючих підприємств, не дозволяють досягти поставлених цілей підприємству в цілому. Ситуацію ускладнює необхідність для більшості споживачів передоплати за товар [2]. Політика уряду полягає у введенні жорстких обмежень на діяльність компаній зі слабкою системою компенсації (низька підтримка безробітних і недорогі кредити бізнесу). Це призвело до зниження операцій та прибутків малих, середніх і навіть великих підприємств, що призвело до звільнень та неоплачуваних тимчасових звільнень. Світовий економічний спад внаслідок пандемії різко обмежив попит на велику кількість товарів і послуг на зовнішніх ринках, супроводжувавшись змінами на зовнішніх ринках, і негативно вплинув на діяльність українських експортоорієнтованих підприємств. По-перше, суттєво знизилася економічна діяльність, у тому числі металургія, а до 2020 року продажі знизилися майже до 12 відсотків [3]. Дослідження показало, що запровадження жорсткого карантинного режиму як в Україні, так і в її закордонних партнерах поглибило негативні перспективи для експорту економіки та зменшило міжнародні перевезення. Різке зниження споживчого попиту нега-

тивно вплинуло на галузі, які виробляють економічну продукцію та надають послуги, що належать до категорії неосновних послуг. До них належать будівельні компанії, банки, виробники непродовольчих товарів та роздрібні торговці, але не обмежуючись ними. Так, падіння будівельної галузі у 2020 році порівняно з попереднім роком було пов'язано зі зниженням платоспроможного попиту населення та зменшенням обсягів будівництва житла на 14,5 відсотка. В умовах фінансово-економічної кризи попит на банківські послуги з боку фізичних та юридичних осіб знижується. У результаті дефіцит вітчизняних банків у 2020 році досягне 66,6 млрд грн. Щоб уникнути банкрутства, фінустанови намагаються виправити ситуацію, підвищивши тарифи на послуги для фізичних та юридичних осіб. Збільшення частки банківських зборів в Україні є результатом постійного зростання тарифів на комунальні послуги і навіть запровадження плати за послуги, яка раніше була безкоштовною. Водночас слід зазначити, що реальний валовий внутрішній продукт України в 2020 році впаде лише на 4%, що набагато менше, ніж очіувалося. Більшість аналітиків вважають, що головною причиною цього є те, що міжнародні валютні резерви досягли 28,5 млрд доларів, що є найвищим рівнем зовнішньої торгівлі з 2011 року. У випадку України зростають ціни українського експорту на світовий ринок, наприклад сільськогосподарської продукції, залізної руди та сталі, а імпорту різних видів енергоносіїв зменшується. Позитивну роль зіграла попередня та поточна позитивна політика Національного банку України, якому вдалося знизити інфляцію, знищивши понад сотню неефективних банківських установ та стабілізуючи курс гривні. Крім того, зниження ВВП було загалом помірним через зростання у фармацевтичній, хімічній, харчовій, інформаційних технологіях, фінансових та ключових секторах економіки (промисловість, транспорт, будівництво та сільське господарство). У 2021 році очікується зростання ВВП на рівні 4,6%, але це зростання лише відновить результати, досягнуті минулого року, оскільки для подальшого розвитку необхідні комплексні заходи [4]. У короткостроковій перспективі вона має бути спрямована на підвищення ефективного попиту населення, а також на підтримку ліквідності шляхом надання дешевих кредитів суб'єктам господарювання.

Найбільший вплив пандемії COVID-19 зазнав малий та середній бізнес. Третина підприємств повідомила про падіння доходів на 90—100 відсотків після початку карантину. Подібні підприємства звільнили до 50 відсотків своєї робочої сили. Власники малих і середніх підприємств повідомили про зниження виручки на 25—50% і звільнення працівників на 10—25% порівняно з попереднім періодом карантину. Після закінчення обмежувальних заходів втрата прибутку великих підприємств зменшується на 10-25%, а працівників — на 25%. Тому, перш за все, український бізнес отримує різноманітні форми фінансової підтримки від держави. 29% бізнесменів вважають, що така підтримка має бути надана у вигляді тимчасового звільнення від сплати податків або хоча б значного зниження (податкові канікули, ЄСВ, тимчасове скасування ПДФО). Міжнародний досвід показує, що держава надає значну підтримку бізнесу (рис. 1). На жаль, Україна посідає найнижче місце.

У сучасних умовах розвиток малого та середнього підприємництва, а також можливість реалізації підприємницьких ініціатив є однією з передумов сталого розвитку країни. Малий і середній бізнес відіграє важливу економічну та соціальну роль у зменшенні загрози настання економічної кризи країни. Будь-яке підприємство, що перебуває в кризі, потребує певної стратегії управління. Криза може приймати різні форми. Однією з них є пандемія коронавірусної інфекції "COVID-19".

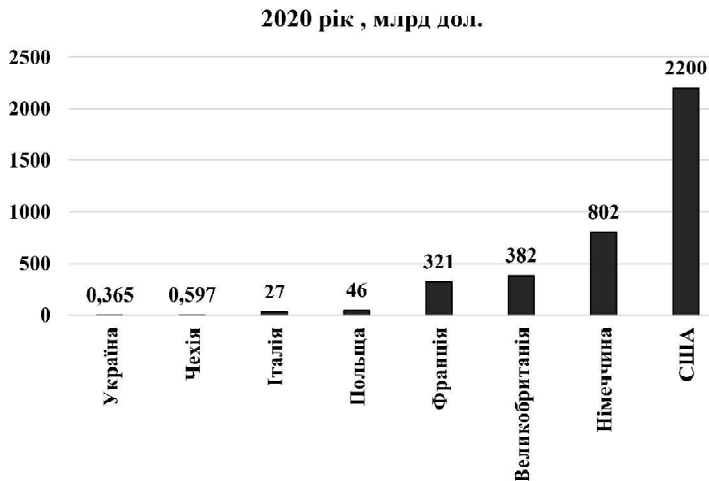

Рис. 1. Фінансова підтримка з боку держави економічної діяльності під час пандемії у 2020 році, млрд дол.

Джерело: [6].

Пандемія становить серйозну загрозу для людей, бізнесу та економіки по всьому світу. Це одна з найгірших криз в українській економіці за останні роки. Так, рівень ВВП знизився на 7,8%, а рівень безробіття швидко зріс з 8,9% до 9,3% [7]. Запровадження загальнодержавного карантинного режиму негативно вплинуло на малий та середній бізнес.

У той час як уряди вживають значних заходів проти коронавірусу, компанії намагаються пристосуватися до мінливих потреб своїх співробітників, споживачів і постачальників, вирішуючи свої фінансові проблеми. Сучасні ринкові умови вимагають від компаній більше уваги приділяти конкурентоспроможності з метою підвищення ефективності бізнесу. Більшість показників розвитку малого та середнього підприємництва в Україні негативні. Частка малого та середнього бізнесу у ВВП все ще дуже низька порівняно із зарубіжними країнами, а малий та середній бізнес не сприяє зростанню доходів та зниженню безробіття — тобто є ключовою соціальною функцією економічної безпеки країни. Сьогодні економіці України загрожують бідність, соціальна напруга та безробіття. Пандемія COVID-19 погіршує ситуацію. Особливо сильно це вплине на малий бізнес, оскільки програми державної підтримки скорочуються та скасовуються. За оцінками МВФ, рівень банкрутства малих і середніх підприємств, ймовірно, збільшиться втричі з 12% до пандемії до 12,0% [8]. Підтримка малого та середнього бізнесу має бути пріоритетом державної економічної політики, особливо в той час, коли економічні труднощі, викликані поширенням нових видів коронавірусної інфекції, посилюються, а роль малих підприємств у забезпеченні сталого економічного розвитку та вирішенні соціально-економічних проблем є очевидною. У нинішній кризі Україні необхідно розробити покрокову, науково обґрунтовану стратегію для забезпечення довгострокової економічної безпеки. Тому одним із ключових факторів визначення стратегії економічної безпеки економічної системи у разі вимушеного стримування є сталий та стійкий розвиток малого та середнього бізнесу, що закріплено законодавством багатьох країн. Для підтримки малого та середнього бізнесу у зв'язку з обмеженнями, введеними за кордоном через пандемією нового типу коронавірусу, вживаються такі заходи.

Китай. Малий та середній бізнес звільнений від податків на термін до трьох місяців, а виплата відсотків затримана. З метою підвищення ліквідності країни зніжено вимоги до кредитних організацій у складі обов'язкових резервів.

В Японії уряд розробив механізм надання пільгових кредитів малому та середньому бізнесу. Встановлено

особливі умови кредитування малого та середнього бізнесу: процентна ставка за кредитом 0,9% на перші три роки (для організацій, обсяги продажів яких впади більш ніж на 5%), спеціальна система пільгової виплати відсотків для тих, хто користувався спецкредитами (для малого бізнесу — продажі знизилась більш ніж на 15%, для середнього бізнесу — продажі знизилась більш ніж на 20%). Відстрочка може становити до п'яти років [9].

Уряд Іспанії на шість місяців призупинив сплату податків для малого та середнього бізнесу і самозайнятих. Компанії знизили свої внески на соціальне страхування на 75 відсотків. Крім того, організації з кількістю працівників менше 50 осіб повністю звільняються від цього збору.

У Німеччині самозайняті особи та підприємства з числом працівників до п'яти осіб отримали загальною сумою 14 000 євро в якості екстреної фінансової допомоги. Для організацій з чисельністю працівників до десяти осіб з федерального бюджету було виділено 15 тисяч євро. Крім того, федеральний уряд надав 40 мільярдів євро (приблизно 10 мільярдів євро) непрямих субсидій приватним підприємствам і малим фірмам, а також 30 мільярдів євро пільгових кредитів приватним підприємствам і мікропідприємствам.

Серед заходів підтримки малого та середнього бізнесу британський уряд має виділити організацію виплат самозайнятим особам, які постраждали від пандемії, та податкову дотацію (але не 80%) середньомісячного доходу за останні три роки (понад 2500 фунтів на місяць). Таким чином, держава страхує такий же розмір доходу, як і звільненого працівника, а 80 відсотків безробітних отримують стипендію. Ці стипендії оподатковуються і повинні бути виплачені до січня 2022 року.

Розвиток малого та середнього бізнесу є чинником, що сприяє підвищенню економічної безпеки країни. Можна запропонувати низку антикризових заходів, які сприятимуть досягненню цієї дуже важливої соціально-економічної мети. Особливу увагу слід приділяти сталому розвитку малого та середнього бізнесу, який набуває все більшого значення у вирішенні складних соціально-економічних проблем, що виникають під час світової економічної кризи. Така стійкість забезпечується залученням великої кількості безробітних у бізнес-сектор, перепідготовкою монетарної та фінансової політики, підтримкою розвитку реального сектору економіки. Одним із ключових факторів "виживання" малого та середнього бізнесу в часи обмежень є доступ до фінансування. Уряд України вжив ряд заходів для подолання кризи. Головною метою антикризового управління є забезпечення запланованого успіху шляхом ефективної організації за допомогою використання середовища, заснованого на налагодженому управлінні та спілкуванні людей. Під час пандемії антикризове управління має враховувати всі виявлені ризики, забезпечувати відповідну адаптивність антикризових заходів та оцінювати відповідну тривалість карантинного режиму, а саме:

- створення багаторівневої системи ризик-менеджменту та удосконалення стратегічного планування і аналізу, як важливих елементів кризового управління і прийняття рішень на підприємстві;

- забезпечення видалених робочих місць для швидкої адаптації на належному рівні, а саме переведення більшості співробітників в режим дистанційної роботи із забезпеченням необхідного оснащення;

- забезпечення необхідної підтримкою, яку можна забезпечити завдяки децентралізованим цифровим робочим просторам. Цей підхід активізує колективний інтелектуальний потенціал підприємства й забезпечує працівників засобами ефективного надання взаємної підтримки в умовах самоорганізації;

4. оперативна підтримка клієнтів і партнерів;
5. збільшення гнучкості організації, додаткові вимоги щодо кібербезпеки.

Таким чином, українська влада використовувала антикризове управління, щоб уникнути кризи; зменшити та ліквідувати наслідки фінансової кризи суб'єкта господарювання; забезпечити належний рівень платоспроможності. Від ефективності антикризових заходів буде залежати виживання чи закриття підприємств у майбутньому [12].

Запровадження українською владою антикризового менеджменту в основному було спрямоване на допомогу малому та середньому бізнесу у дистанційній роботі, частково введене на карантин допомоги по безробіттю, зниження процентних ставок НБУ та доступні кредитні програми. Органи місцевого самоврядування можуть допомогти малому та середньому бізнесу зробити наступні кроки:

1. Створення торговельних майданчиків онлайн, де підприємці можуть пропонувати власну продукцію покупцям.
2. Органи місцевого самоврядування можуть допомогти місцевим підприємцям засобами індивідуального захисту (масками, дезінфікуючими засобами).
3. Через звільнення від сплати місцевих податків і зборів та плати за оренду комунального майна.
4. Проведення акцій "купуй місцево". Важливо, щоб в умовах карантину громадяни купували продукцію місцевих виробників. Таким чином, громада може підтримати власних підприємців, а орган місцевого самоврядування в цьому сенсі може виконувати роль комунікатора.
5. Належне інформування підприємців про карантин та COVID-19.
6. Адресна допомога соціально незахищеним верствам населення у вигляді продуктових наборів і товарів повсякденного споживання.

ВИСНОВКИ

На основі аналізу українських та зарубіжних заходів підтримки малого та середнього бізнесу в умовах поширення коронавірусної інфекції можна зробити висновки, що заходи, які живаються за кордоном, досить різноманітні. Такі азіатські країни, як Китай, Японія та Республіка Корея, наголошують на звільненні малого та середнього бізнесу від механізмів пільгового кредитування та боргових зобов'язань, тоді як Європейський Союз звільняє малий та середній бізнес від податків, надаючи фінансову допомогу та субсидії. В Україні також є механізм надання пільгових кредитів і субсидій малому та середньому бізнесу, але цих заходів явно не вистачає, і їх потрібно вдосконалювати.

Література:

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua> [дата звернення: 10.12.2021].
2. Закон України Про Державний бюджет України на 2021 рік від 31.01.2021 № 1158-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text>
3. Каракуц А. Як карантин вплинув на економіку України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3154276-ak-karantin-vplivuv-naekonomiku-ukraini.html>
4. Ольшанська О.В. Наукові засади визначення сутності регіону як суб'єкта господарювання та управління / О.В. Ольшанська // Актуальні проблеми економіки. — [науковий економічний журнал] — Київ: НАУ, 2011. — № 12. — С. 100—108.
5. Нова велика рецесія. Режим доступу до ресурсу: https://www.rbc.ua/static/longread/helping_hand/index.html [дата звернення: 09.03.2021].
6. Нехай В.В. Чинники розвитку збуту підприємств сільськогосподарського машинобудування та сільсько-

го господарства країни. Вісник Хмельницького національного університету (Index Copernicus та ін.). 2018. № 4 (260). С. 265—265.

7. Державна служба статистики України, методологія МОП. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2011/12/metod.htm
8. Global Economic Prospects. June 2020 // World Bank. URL: <http://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects>
9. Заболоцкая В.В., Хут Н.А. Сравнительный анализ мер государственной поддержки малого и среднего бизнеса // Теория и практика общественного развития. 2015. Т. 10. № 11. С. 46—49.
10. Луцкая Е.Е. Стратегия преодоления кризиса COVID 19 в США и ЕС // Социальные и гуманитарные науки: Отечественная и зарубежная литература. Сер. 2, Экономика: Реферативный журнал. 2020. Т. 4. № 11. С. 44—50.
11. Симэн Е., Шершешева М.Ю. Государственная политика КНР в отношении китайских малых и средних предприятий в условиях COVID 19 // Государственное управление. Электронный вестник. 2020. № 79. С. 25—49.
12. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua> [дата звернення: 12.12.2021].

References:

1. State Statistics Service of Ukraine (2021), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 10 Dec 2021).
2. Verkhovna Rada of Ukraine (2021), The Law of Ukraine "On the State Budget of Ukraine for 2021", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text> (Accessed 10 Dec 2021).
3. Karakuts, A. (2022), "How quarantine affected the economy of Ukraine", available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3154276-ak-karantin-vplivuv-naekonomiku-ukraini.html> (Accessed 10 Dec 2021).
4. Ol'shans'ka, O.V. (2011), "Scientific principles of defining the essence of the region as a business entity and management", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 12, pp. 100—108.
5. rbc.ua (2020), "A new great recession", available at: https://www.rbc.ua/static/longread/helping_hand/index.html (Accessed 03 April 2021).
6. Nekhaj, V.V. (2018), "Factors in the development of sales of agricultural machinery and agriculture", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, vol. 4 (260), pp. 265—265.
7. State Statistics Service of Ukraine (2011), "ILO methodology", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2011/12/metod.htm (Accessed 10 Dec 2021).
8. World Bank (2020), "Global Economic Prospects. June 2020", available at: <http://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects> (Accessed 10 Dec 2021).
9. Zabolotskaia, V.V. and Khut, N.A. (2015), "Comparative analysis of state support measures for small and medium-sized businesses", *Teoriya y praktyka obschestvennoho razvytyia*, vol. 10, no. 11, pp. 46—49.
10. Lutskaia, E.E. (2020), "Strategy for coping with the COVID 19 crisis in the US and EU", *Sotsyal'nye y humanitarnye nauky: Otechestvennaia y zarubezhnaia lyteratura*. Ser. 2, *Ekonomyka: Referatyvnyj zhurnal*, vol. 4, no. 11, pp. 44—50.
11. Symen, E. and Shershesheva, M.Yu. (2020), "PRC State Policy towards Chinese SMEs in the context of COVID 19", *Hosudarstvennoe upravlenye. Elektronnyj vestnyk*, vol. 79, pp. 25—49.
12. State Statistics Service of Ukraine (2021), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 12 Dec 2021).

Стаття надійшла до редакції 17.04.2022 р.